

O NOVELO DOS ANACOS

Texto: **Borobó**
Debuxos: **Luís Cid**

A VOCACIÓN MÉDICA DUN RUISEÑOL

Carecéu Daniel, o noso, dende sempre, de vocación pola carreira de Medicina que estudiou en Fonseca. “Coma é sabido, Castelao, pese a que se fixo médico e actuou profesionalmente durante uns cantos anos por vontade de seu pai, non chegou nunca a ter afición a carreira nin a compenetrarse con ela. Polo contrario, sempre pensou que seu título constituíu un impedimento pra alcanzar o pleno desenrolo das súas ilusións de artista”.

Escribe a anterior frase entrecomillada quen pola vinculación dos Baltar cos Castelao e pola intrahistoria médica da que tanto sabía, era máxima autoridade no estudio de ser íntimo do guieiro da galeguidade: D. Ramón Baltar Domínguez, autor primeiro do

ensaio *Castelao* médico (publicado no *Homenaxe a Castelao* da Universidade de Santiago. Vigo, 1976) e logo do máis amplo sobre *Castelao ante la Medicina, la enfermedad y la muerte*, que constitúe o tomo XVIII da Biblioteca de Galicia dos Bibliófilos Gallegos. Compostela, 1979.

Non especulou D. Ramón Baltar, nos seus excelentes traballos, adrede de que Castelao poidera ter máis vocación de albeite que de médico, coma cabería darse a entender no meu anaco de nantronte. Nil quedou claro que Daniel, o noso, podería ser un bo manciñeiro das vacas, pero tamén un pésimo veterinario dos cans.

Resalta, en cambeo, o Dr. Baltar, que a etapa hospitalaria de Castelao –nas salas do Hospital Provincial

como practicante e nas do Clínico como alumno poido ter unha gran importancia pra o desenrolo da súa personalidade e de seu pensamento. Conforme nisto, D. Ramón, ca idea do seu tocaio e tamén amigo, Otero Pedrayo, de que o contacto co dor da pobre xente alí hospitalizada, impulsáralle a procurar a mellora da súa situación social.

E xa que menciono a D. Ramón Otero ven a ser aquí casi obvio señalar que, en canto a vocación médica, o do señor de Trasalba significaba o caso contrario a do seu par na cume da galeguidade. Pois por ser fillo único dun prestixioso médico ourensán, mantivo sempre certo agarimo pola profesión de seu pai; coma manifestou especialmente na conferencia pronunciada no Colexio Médico de Ourense, que quedou grabada nun precioso disquet. Onde da evocadora elocuencia de D. Ramón transpira seu inefable humor.

Supoño que partirá dela o psiquiatra ourensán David Simón Lorda pra escribir o limiar da “pequena reedición crítica (que proxecta) con todos os textos que Ramón Otero Pedrayo publicou acerca da medicina, os médicos e a historia da Medicina en Galicia”. Pra realizala invitoume David Simón a que lle facilitara cantos datos podía aportarlle sobre iste tema, e mais pra outro traballo que ten en preparación.

Xa cumpín en A Nosa Terra (11-I-2001), mediante *O exemplo de Laureano Santiso Girón*, co segundo pedido. Pra responder o primeiro, quizaves, basta botar man, no meu libro segredo, *O Reixedor de Trasalba*, dun do centenar de anacos arredor de sí (sí é don Ramón) que o compoñen.

Sería o titulado *A regalía da Arnoia*, no que aludo ao viaxe que fixo Otero Pedrayo, en compañía duns conspicuos médicos de Santiago, que iban a examinar unha vella doente na Arnoia. Logo puxen en verso ese *Anaco do rousiñol de Arnoia*, onde decía que “ao volver os médicos de auscultar a nai do hoteleiro, tiveron aínda que beliscarnos a Ramón Piñeiro, ao chofer e a min, pra espabilarnos daquel aglaio que nos deixara engaiolados”.

O aglaio foi a palabra de don Ramón, ó glosar o canto do rousiñol que acabáramos de escoitar; quedándonos abraizados ós que acompañábamnos tamén ós

médicos naquela excursión. Mais, como supoño que esta licencia poética non será suficiente pra satisfacer a demanda médica de Simón Lorda, extraeréi do arquivo da miña memoria unha anécdota certa da que foron protagonistas dous dos tres Ramóns citados: o señor de Trasalba e, precisamente, o inxel biógrafo de Castelao e ciruxano, D. Ramón Baltar Domínguez.

O DOCTOR OTERO PEDRAYO, EN SAN PAIO

Tiña moita curiosidade Otero Pedrayo por coñecer a arquitectura interior do Mosteiro de San Paio de Antealtares. E así o dixo falando nunha tertulia cos seus mellores amigos de Santiago, na que predominaban os médicos. Escoitouno don Ramón Baltar, e cando despóis fixo un aparte co seu inxel tocaio, indicoulle discretamente que il podería facilitarlle o lecer de visitar por dentro o malia a clausura da comunidade benita, nada doada de quebrantar.

Pois o ilustre ciruxano explicoulle que viña sendo médico das monxas de San Paio, e cando algunha dilas se pouxera enferma e o avisaran pra que a fose a recoñecer chamaría a don Ramón Otero có gallo de que o acompañara na visita; coma se fora un doctor forasteiro, unha eminencia científica de paso por Santiago, onda viñera a dar unhas conferencias.

Non mentiría ás monxas o Dr. Baltar. Seu preclaro tocaio e amigo era efectivamente doctor, anque en ciencias históricas e xeográficas. E estaba de hóspede no Hotel España, da Rúa Nova, indo e vindo todas as semáns, no Castromil, a Trasalba, pra ver a doña Eladia, súa nai. Do señor de Trasalba, polo tanto, ben podía decirse que estaba sempre de paso en Santiago, e ademáis daba conferencias en Compostela un día sí e outro non.

Pouco tardou a ocasión de que Otero poidese visitar San Paio. Caían doentes a miúdo as monxiñas dalí, porque sufrían indisimulable debilidade. A ilustre comunidade das Señoras de San Payo, constituída nos séculos dos Austrias polas máis ricas femias de Galicia, fillas de virreís, sobriñas de arcebispos, viviran unha etapa de enorme esmalloamento nos primeiros anos da posguerra, naquela racionada época

das cartillas de Abastecimento. Parece ser que incluso tiveron que *tocar a fame*; un tañido da súas campás, inconcebible no tempo das nobles Señoritas de San Paio; estudiado veraz e exhaustivamente polo seu capelán García M. Colombás, M.B., na reveladora *Historia de las benedictinas de San Pelayo de Antealtares* (Ediciones de la Caja de Ahorros de Galicia, La Coruña, 1980).

Na porta da clausura recibeu a ambos doctores a priora administradora de San Paio, a monxa leonesa, Madre María Prieto. Pois supoño que non era inda abadesa, posto pra que sería nomeada o 10 de agosto de 1958. D. Ramón Baltar presentoulle a D. Ramón Otero, decíndolle que era o profesor que máis sabía sobre os males dos galegos nos séculos pasados, o XVIII e o XIX particularmente, e que escribira a vida de Varela de Montes, a maior eminencia médica que existira en Galicia antes de Nóvoa Santos.

Acompañados pola Madre priora e a Irmá enfermeira penetraron os dous egrexios Ramóns na clausura de San Paio. A curiosidade do Señor de Trasalba ía quedando satisfeita conforme andaban polos anchos corredores do mosteiro e apreciaba dende as ventás a amplitude e beleza de seus patios. Ata que chegaron a celda da monxa doente, que era unha antiga abadesa do mosteiro. O que non sei ben se foi a asturiana, María Benita Alonso Graña, ou a galega, Carmen Castro Varela, que se alternaron nese cargo dende 1931 deica xaneiro do 1948, no que veu de Oviedo a Madre Gertrudis Herrera, designada pra ese oficio polo visitador apostólico, *dom* Aurelio María Escarré, o célebre abade de Monserrat.

Na porta da clausura recibeu a ambos doctores a priora administradora de San Paio

Auscultou o Dr. Baltar á vella abadesa e pasoulle logo o fonendoscopio ao divertido autor de *O desengano do Priorio*, que aparentou examinar a doente velliña con clínica atención.

-¿Cal é seu diagnóstico, querido colega? -preguntoulle don Ramón Baltar.

Respondéulle Otero Pedrayo falando no latín macarrónico dos físicos do Hospital Real de Santiago, cando se fundou, no século XVI. Latín composto de términos científicos de Galeno, e tamén gregos de

A curiosidade do Señor de Trasalba ía quedando satisfeita conforme andaban polos anchos corredores do mosteiro e apreciaba dende as ventás a amplitude e beleza de seus patios.

Hipócrates, que o polígrafo ourensán, sendo rapaz, xa aprendera de seu pai, o bo médico don Enrique.

Latín que entendeu perfectamente a Irmá enfermeira. Pois habería de ser a que axiña poñería clase de esa lingua as mociñas seculares, cando as monxas de San Paio abriron seu colexio.

O ABRAIANTE CASO DA IRMÁ AZUCENA

Cando os doctores Baltar Domínguez e Otero Pedrayo saíron da cela da vella e doente prelada de San

Paio, o eminente ciruxano lle preguntou á priora, Madre María Prieto, coma seguía a Irmá Azucena.

-Dende que vostede a mandou levantar, está coma unha rosa. Non para de correr polos patios e de subir e baixar escaleiras -informoulle a Madre que entón administraba o Mosteiro de San Paio, namentres vacou a sé prelatía.

-E lóxico, despois de pasar trinta anos acostada no leito -comentou don Ramón Baltar.

-Xa tería unha doencia moi grave pra botar tanto tempo na cama. Supoño que comería e bebería, inda que non fose moito. Pois senón penso que sería un caso semellante a *da espiritada de Gonzar*, que visitou Varela de Montes e pintou Cancela del Río -lembrou don Ramón Otero, en quen a erudición e a maxinación confluían.

-Non tiña nada a Irmá Azucena -señalou a monxa leonesa-. Non tiña nada, e por iso o Dr. Baltar a mandou erguer. Somos as mozas benedictas moi rigurosas na obediencias, e coma o Dr. Barcia Goyanes prescribira que gardase cama, hai trinta e tantos anos, por un resfriado...

-Juan José Barcia Goyanes foi daquela a facer oposicións a cátedras de Anatomía e gañou a de Salamanca. Non volvéu, por unha longa tempada, a Compostela -aclarou Baltar a seu tocaio.

-Nin nunca máis polo Mosteiro de San Paio, pese a ser o médico de cabeceira das nosas novicias. Pero coma ordenou que a Irmá Azucena non se movera do leito, ata que el volvera a vela, as abadesas que se foron sucedendo en San Paio nise tempo, as Madres Matilde Reigada, Benita Alonso e Carmen Castro, impediron que se levantara namentras o Dr. Barcia non o dispuxera.

-¿Ise Dr. Barcia e o fillo daquel catedrático de Anatomía, D. Juan Barcia Caballero, que foi tamén un bo poeta e mentor de Alfredo Brañas? -interrogou Otero a Baltar.

-Non, é neto. É o actual Rector da Universidade de Valencia. Foi meu condiscípulo inseparable mentras estudiábamnos na Facultade. Dende que sufrín unha paratífica, viña a estudar conmigo sempre na miña

casa. Escoitábamos as vegadas, a meu pai, que tiña de violín de Ingres ó piano, executar as sonatas de Chopin. Nunca deixamos de vernos nos veráns, e tamén cando coincidimos nos congresos de Historia da Medicina; adicación que para ambo-los dous, asimesmo, ven a ser noso violín de Ingres, noso *hobby* -explicou o ciruxano, ca súa sobria e precisa palabra.

-Cando a Madre Reigada, sendo xa Priora, despois de ser tantos anos abadesa, oéulle dicir a vostede que viñera algunha vez a San Paio, acompañando na visita médica a seu compañeiro, foi o momento que se lle ocorrreu contarlle o caso clínico da Irmá Azucena -recordou a nova Priora.

-En efecto. Indicoume que levaba trinta anos na cama, a causa dunha indigestión, ou dunha gripe. Non se acordaban xa ben. Eu viñera a ver a outra monxa que sufría un ataque de apendicitis, a quen operéi aquela mesma noite no Sanatorio. Pero pregoume a priora que botase unha ollada a esquencida enferma.

-Estaría xa paralítica. Ou con tanta humidade coma rezumaría sua cela en máis dun cuarto de século, reumática de abondo -opinou o Dr. Otero.

-Nada diso. Semellaba conservada entre algodóns. Blanca, blanquísima, cal unha rosa branca. San coma unha mazán sen podrecer. Auscultéina, examinéille, co permiso da abadesa, tódalas súas extremidades. Movía as pernas e os brazos, coma si pasara isos trinta anos andando en bicicleta, ou xogando ao tenis. Mandéina levantar a modiño, e que fora pouco a pouco recuperando de pé a móvilidade.

-¿E contoulle logo ao Dr. Barcia Goyanes o abraiante caso da Irmá Azucena? -inquiriu Otero Pedrayo.

-Sí; no Congreso de Granada que inaugurou o mesmo Rector da Valencia cunha conferencia, e presentéi eu unha comunicación sobre a *Historia de una vacunación variolítica en 1776*. Por certo que me pidéu que o escusara, ante as monxas de San Paio, por non ir a despedirse delas trinta anos atrás.

Auscultou o Dr. Baltar á vella abadesa e pasoulle logo o fonendoscopio ao divertido autor de *O desengano do Priorio*, que aparentou examinar a doente velliña con clínica atención.